

הדמוגרפיה
המדע העגום
כאפוקליפסה
וכאנטי-אוטופיה

יעקב שביט

בעיניהם של מארקס ואנגלס היה כהן הדת האנגליקני תומס רוברט מאלתוס אדם נחשב וכוזי. אחת מתכונותיו הנידחות ביותר היתה בעיניהם העובדה שלא היה הוגה דעות מקורי אלא פלאגיאטור. אין הכוונה לכך שמאלתוס הושפע מדעותיהם של אחרים וגיבש בעזרתם של אחרים תיאוריה משל עצמו, אלא לכך שהעתיק כלי כושה מכתביהם של הוגים שקדמו לו בלי שהביע מחשבה מקורית אחת משל עצמו. מאלתוס תואר כמי שחיבר ספר פופולרי שהוא "פלאגיאט חסר כושה, שטחי וילדותי", אשר "אין בו אף משפט אחד, שהמחבר עצמו הגה-חשב". ואכן, שורה ארוכה של חיבורים מסוגים שונים במאה ה-18 קדמו לו בניתוח תופעת העוני והדלות בחברה, סיכוחיה ותוצאותיה, ובמסקנות החברתיות והכלכליות שהסיקו מניתוח זה. אבל רצה הגורל שדווקא חיבורו של מאלתוס, "מסה על עקרון האוכלוסיה", שראה תחילה אור בשנת 1798 והופיע עוד בימי חייו בכמה מהדורות מתוקנות, זכה לתפוצה רבה ולפירוט רב ביותר, ודווקא שמו של מאלתוס הפך שם-תואר להשקפה חברתית ולתחושת-עולם פסימית בכל הנוגע ליחס הקיים במציאות בין גידול האוכלוסיה לבין מקורות המזון העומדים לרשותו של המין האנושי. מאלתוס הפך להיות לאחת ה"קסנדרות" הידועות ביותר, ו"מאלתוסיאניות" הפכה שם נרדף לנבואת-שואה הנגזרת מן "המדע העגום", כהגדרתו של תומס קרלייל, כלומר, מן הדמוגרפיה. בין האפוקליפטות המודרניות, נבואות-החרובן שנולדו מהגידול המדהים של האוכלוסיה באירופה במאות ה-18 וה-19, תפסה האפוקליפסה המאלתוסיאנית מקום מרכזי. מאלתוס החדיר בעוצמה רבה את "העקרון הדמוגרפי" לתודעת בני-דורו, ועיצב לא מעט את "הטראומה הדמוגרפית". בני הדור שחזו מקרב ב"מהפכה הדמוגרפית" של המאה ה-19 אימצו את חרדותיו של מאלתוס. חרדה זאת השתקפה בגילויים שונים של תודעת בני-הזמן. היחס בין אוכלוסיה למזון (ובין אוכלוסיה לטריטוריה) לא היה רק יחס כלכלי אלא יחס שהיתה לו השפעה על מערכת הערכים והמוסר, על ההתנהגות הפוליטית והתרבותית. דומה היה בעיני רבים כי החברה האנושית עתידה להיות "מוצפת" בהמוני בני-אדם ונצחונם של "האספסוף" קרב ובא.

כדי ללמוד על השפעתם של מאלתוס ושל חיבורו, די אם נביא כעד אחד מחברי הפרלמנט הבריטי, וייטברד שמו, שנאם בבית ב-1807 ושיבח את הפילוסוף אמיץ-הלב, כדבריו, שהעז להוקיע ברכים את השיטה הקיימת של "חוקי העניים" באנגליה של המאה ה-18: "איש לא העז להניח כי השיטה כולה לקויה ופסולה מעיקרה. משום כך ראוי לציין במיוחד את הפילוסוף שקם בתוכנו והעמיק חקר בחשיפת הסיבות למצב הנוכחי. כוונתי למר מאלתוס. מחקרו על אודות האוכלוסיה, שזכה לתפוצה כללית, השלים בדעת-

הקהל את השינוי שהחל להסתמן במידת-מה לפני כן. הוגה-דעות זה קבע כי חוקי העניים לא רק שלא השיגו את מטרתיהם, אלא אף יצרו הרבה רעה שלא היתה באה לעולם אילמלא הם." אין צורך לומר, כמדומה, כי תיאורו של מאלתוס כ"פילוסוף" היה מעורר גיחוך אצל מארקס ואנגלס, למשל.

אבל "המסה על עקרון האוכלוסיה" לא הפכה רק ל"כתבי הקודש" של הבורגנות העולה. היא היתה למקור-השראה לתיאוריה המרכזית במדע-הטבע של המאה ה-19. צ'ארלס דארווין העיד כי רק אחרי שקרא בשנת 1838 את החיבור של מאלתוס, היה ביכולתו לנסח את התיאוריה שלו על "מוצא המינים" ולהפיק תיאוריה מן המימצאים שליקט בעת הפלגתו הממושכת והמפורסמת על סיפונה של אניית-המחקר ה"ביגל". גם אלפרדס ראסאל ואלאס שהגיע לתיאוריה ה"דארוויניסטית" בכוחות עצמו בעת ובעונה אחת עם דארווין, וגם הוא על סמך התבוננות והסתכלות, העיד שהתיאוריה עלתה במוחו לילה אחד, כששכב חולה-קדחת באי קטן שבקבוצת איי מלוקה ונזכר בתיאוריה של מאלתוס. דארווין ואלאס הגיעו יחד למסקנה שכטבע פועל אותו עקרון עצמו הפועל בחברה האנושית, כלומר העקרון של "הברירה הטבעית" או "ברירת המוכשרים". הם העתיקו למעשה את "העקרון המאלתוסיאני" של מאבק על אמצעי-הקיום המוגבלים בחברה האנושית אל הטבע, ותיארו את המאבק הזה כגורם לסלקציה בין "המוכשרים יותר" ו"המוכשרים פחות". התיאוריה החברתית הידועה בשם "דארוויניזם סוציאלי" שנוסחה על-ידי הפילוסוף והסוציולוג הבריטי הרברט ספנסר, ושהיתה אחת התיאוריות החברתיות המרכזיות בהגות החברתית של המאה ה-19 (וגם לאחריה), לא היתה תרגום של תורת האבולוציה של דארווין אל החברה האנושית, אלא ניסוח מחודש של התיאוריה המאלתוסיאנית על רקע הופעת ההשקפות הליברליות והסוציאליסטיות בחברה התעשייתית-ההמונית החדשה.

"מקוריותו" של רעיון אינה כשלעצמה ערובה להשפעתו האינטלקטואלית והפוליטית. במקרה של מאלתוס נפלה הפופולריות ששעה לרעיונות רווחים בחברה על קרקע פוריה, נקלטה והשפיעה על עיצובה של דעת-הקהל הקובעת בזמנו, ולמעשה — גם מעבר לזמנו.

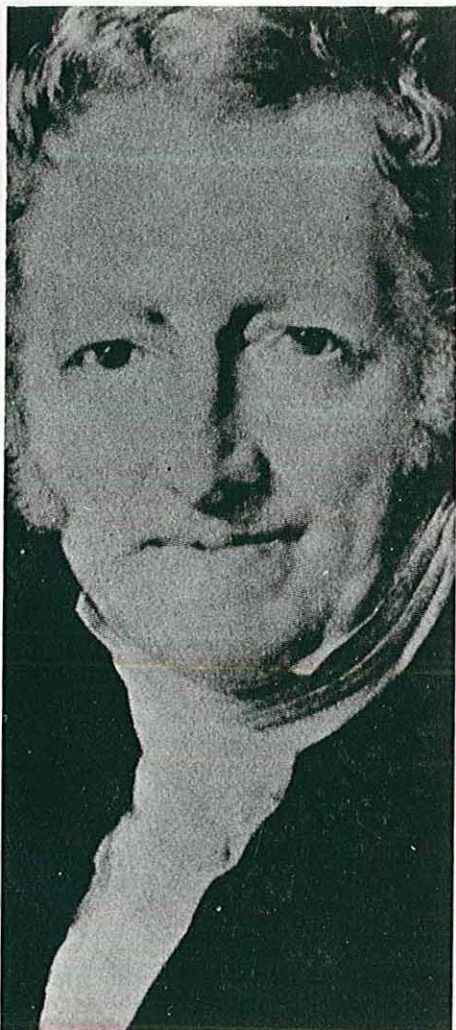
"חוק האוכלוסיה" כחוק אוניברסלי

אם נחזור אל מארקס ואנגלס, הנה ריגוזם על מאלתוס לא נבע דווקא מהיותו חקיקן של רעיונות זולתו אלא מכך שהצליח להעניק תפוצה רבה לרעיון פשטני וברוטלי מנקודת-ראותם שלהם: רעיון שלא נועד אלא לשרת את האינטרסים של המעמד הבורגני העולה. למרות שביקש, כאמור, להפחית מאוד מחשיבותו של מאלתוס כהוגה דעות מקורי, נאלץ גם פרידריך אנגלס להודות

בעובדה כי "המסה על עקרון האוכלוסיה" היתה, כדבריו, "הכרזת-המלחמה הגלויה ביותר מצד הבורגנות נגד הפרולטריון". במקום אחר תוארה התיאוריה כמי שבאה לשרת את "אילי-הקרקע, בעלי-קצבא של 'מדינה וכנסיה', גובי-מסים, מעשרות וחובי-המדינה, ספסרי-בורסה, שוטרים-נוגשים, כמרים ושמשנים", תיאוריה אשר התיימרה להציע תרופה לחוליים הקשים של החברה האנגלית כהבקיע המהפכה התעשייתית, אך למעשה לא הציעה אלא "סם-מוות" לאדם העובד ולפועל העני.

כאמור, אין ספק שמאלתוס ביטא את האינטרס החברתי-כלכלי של הבורגנות האנגלית והשפיע השפעה רבה על החקיקה החברתית באנגליה של המאה ה-19. גרמי בנתהאם היה אביו של "חוק העניים החדש", אבל התיאוריה של מאלתוס שימשה מאיץ חשוב לחקיקתו. מאלתוס הצביע על הצורך בשינוי יחסה של החברה לתופעת העניות; בנתהאם הציע את השיטה לטיפול בתופעה זאת על-פי תפישה התועלתנית של בית-מדרשו. מכל מקום אי-אפשר להטיל ספק בכנות אמונתו של מאלתוס שחוקי העניים באנגליה הם גורם מעודד לעוני וכי התופעה המרכזית בחברה בת-זמנו היא הגידול הדמוגרפי. התיאוריה שלו נוסחה ברוח-התקופה כ"חוק אוניברסלי", "חוק טבע". היא נולדה אמנם, בראש ובראשונה, מתוך המציאות הדמוגרפית באי הבריטי, אך לא עבר זמן רב עד שהחלו לדבר על "התפוצצות אוכלוסיה" ועל הצטמצמותם של מקורות-המזון בפרספקטיבה אוניברסלית. אמנם כבר במאה ה-19 חל שינוי באירופה בהשקפה כלפי אמצעי הכלימה של גידול האוכלוסיה וחל שינוי מרחיק-לכת בהשקפות על היחס בין גידול דמוגרפי וגידול מקורות המחייה;

התברר, קודם כל, כי העליה ברמת-החיים היא הגורם העיקרי לצמצום בילודה; במאה שלנו, כידוע, נמצאו דרכים חדשות יותר לצמצום הילודה בלי לפגוע בתאוה המינית, אמצעים שמאלתוס, כאיש דת, היה מתנגד להם. אולם נפוצה מאוד הדעה כי מחוץ לגבולותיה של התרבות המערבית, בארצות אפריקה, אסיה ודרום-אמריקה, "התפוצצות האוכלוסיה" היא עובדה קיימת ומוחשית ביותר. לעתים מגיבה החברה האנושית תגובה שאפשר לכנותה "תגובה מאלתוסיאנית" הן כלפי החרדה מפני "התפוצצות האוכלוסיה" על פני כדור-הארץ כולו, כלפי המעמסה שמטילים חוקי הסעד והרווחה על מגזרים שונים של האוכלוסיה במדינה זאת או אחרת. היה זה מאלתוס שהזהיר שגידול בלתי-מבוקר של האוכלוסיה יוליד, כתוצאה בלתי-נמנעת, שרשרת של אסונות, שיקזו ללא-רחם באוכלוסיה המתרחבת. שואות המוניות באזורים שונים על פני כדור-הארץ מוכיחות לכאורה את התיאוריה של מאלתוס ואת האקטואליות המתמשכת של האפוקליפסה הדמוגרפית שלו. אין זה מפליא כי הספרות העוסקת בעתידו של המין

תומס רוברט מאלתוס, כהן דת אנגליקני, שנחן ביטוי לחרדות הבורגנות מפני השתלטות האספסוף.

והתרבות הפוליטית? מהו היחס בין דמוגרפיה לבין הצמיחה הכלכלית? מהו היחס בין אתיקה לבין התנהגות כלכלית? האם מדיניות חברתית צריכה לפעול לחיקון התנהגותו של הפרט או לחיקון הנסיבות החברתיות והחוקים החלים בחברה ומנהלים אותה? שאלות אלו ואחרות עמדו במרכזו של ויכוח אידיאולוגי ופוליטי סוער והוויכוח על-אודותן נמשך, אם כי לעתים בטרמינולוגיה אחרת, גם בימינו שלנו. התיאוריה המאלתוסיאנית והשפעתה על היחס כלפי העניים כאנגליה של המאה ה-19 הן דוגמה הסטורית חשובה ליחס בין תיאוריה לבין מדיניות, ועל-כן ראוי לבחון תחילה את התיאוריה של מאלתוס בהקשר של התקופה שבה נוסחה ובעיותיה.

חוקי העניים כמייצרי עוני

בהקשר המיידי התקבלה התיאוריה של מאלתוס לא כהתקפה-רבתית ומוחצת על רדיקלים חברתי ועל אמונה בקידמה כלתי-נמנעת ובאפשרויות התממשותה של "אוטופיה" חברתית, אלא כביקורת שהעמידה מול אש צולבת את "חוקי העניים" המקובלים באותו זמן. "חוקי העניים" כאנגליה היו נהוגים מאז מלכותה של אליזבת הראשונה וראשיתם היתה בחקיקה הידועה בשם "חוקי העניים האליבטניים", ששיאם היה כמובן מסוים בתקנות ספינהמלנד (Speenhamland System) או "שיטת ספינהמלנד", שהתקבלה במחוזות הכפריים של אנגליה ב-1795 ואשר באה לתת תשובה למצוקה הכלכלית החמורה באזורים אלה. אנגליה האגררית פיתחה במרוצת המאות ה-17 וה-18 כמה שיטות סיוע לעניים, משני הסוגים העיקריים: העני המסוגל-לעבוד (able-bodied) והעני שאינו מסוגל לעבוד (impotent poor), כלומר העני שעניויותו היא תוצאה ממצבו הפרטי: יתום, אלמנה, קשיש נכה (חלוקה המקובלת, כידוע, עד היום ואשר הולידה פתרונות שונים). לא היה כמעט ספק בצורך לעזור למי שאינו מסוגל לעזור לעצמו מסיבות פיסיות אובייקטיביות. השאלה הכוערת והעקרונית היתה, האם צריך לצאת לעזרתו של מי שמסוגל מבחינה גופנית ונפשית לעזור לעצמו, כלומר: כשיר לעבודה. ההסטוריון הצרפתי הגדול אלי הלוי כינה את "חוקי העניים" בלשון הפרדה אנכרוניסטית בתואר "סוציאליזם ממלכתי". כוונתו היתה לכך שהמדינה האנגלית מצאה לנכון להתערב בתנאי-חייהם של הפועלים, בעיקר שכירי-היום בכפר ופועלי כתי-המלאכה, כאשר אלה לא היו מסוגלים למצוא עבודה או כאשר שכר עבודתם לא הספיק להם לצורך קיום מינימלי, שלהם ושל בני-משפחתם. שיטה זאת היתה מבוססת על גביית מס ישיר, "מס העניים" (Poor rate) מתושבי הקהילה הכפרית (ה-parish), שכספיו חולקו על-ידי האדמיניסטרציה המקומית לנוקמים. כשיא התפתחותה הפכה שיטת הסעד הזאת לשיטה אשר

האנושי מתחלקת לשני מחנות ברורים: הפסימיסטים המאלתוסיאניים והאופטימיסטים האנטי-מאלתוסיאניים; חלוקה זאת שורשיה אפשר למצוא כבר באנגליה של המאה ה-18 והמאה ה-19 בפולמוס שבין מאלתוס וחסידיו ובין מחנה מתנגדיו ומבקרי. מקובלת מאוד גם ההתנגדות לחקיקה סוציאלית נרחבת ומעמיקה מתוך נקודת-מוצא מאלתוסיאנית (או דארוויניסטית) דהיינו, מתוך ההנחה כי החקיקה הסוציאלית ממלאת תפקיד הפוך מזה שהיא מתכוונת לו; היא אינה מפחיתה את מספרם של העניים אלא מרחיבה ומעמיקה את העוני והעניות.

דומה לכן שאין לפקפק כלל באקטואליות וברלוונטיות של התיאוריה המאלתוסיאנית, שנולדה כתחום הצריח-סחית של החברה החקלאית האנגלית בראשיתה של המהפכה התעשייתית ועל רקע המהפכה הצרפתית ורעיונות "ההשכלה". אין ככוונתנו לבחון את תקפותה או את אי-תקפותה של התיאוריה במימד האוניברסלי העיקרי שלה, דהיינו בנכונות-השוואה על עתידו של המין האנושי אשר נידון לגלות כי מקורות-המזון שלו נסתממו, אלא במימד אחר שלה. ככוונתנו לבחון אותה על רקע שונה, שכן לידתה היתה בתגובה ישירה לפילוסופיה החברתית של הרציונאליסטים הצרפתים ושל בני-הזמן כאנגליה. מול התיאוריות כי "יצר האדם טוב מנעוריו" ומול הרדיקליזם החברתי השואף לשוויון בין בני-האדם בא המענה הפסימי של מאלתוס. בראש ובראשונה באה ה"מסה על האוכלוסיה" כתגובת-נגד לתיאוריה החברתית-פוליטית הרדיקלית של ויליאם גודוויין. החרב המתהפכת של הגידול הדמוגרפי הונפה בידיו של מאלתוס על הרציונאליזם האוטופי של גודוויין ואנשי "ההשכלה" בצרפת. מאלתוס ביקש להוכיח כי רעיון השוויוניות אינו אלא אוטופיה מסוכנת ולא ריאלית. לדעתו, ההנחה כי החברה האנושית מסוגלת להשתכלל ולהשתפר ללא-גבול בכוחות עצמה וכי הקידמה היא כלתי-נמנעת, מתנפצת על סלע העובדה הדמוגרפית "הטבעית". "חוק הטבע" של הרציונאליזם הוא בדיה ואשליה שכן הוא מתעלם מ"חוק הטבע" האמפירי. ה"אוטופיה" השוויונית מתעלמת מן המציאות שביסודה עומדת הדינמיקה של ריכוז האוכלוסיה והעובדה של הפרת-האיזון בין הפיות האוכלים לבין המזון העומד לרשותם. אוטופיה שוויונית פירושה "חלוקה צודקת", אולם היא מתעלמת מן השאלה האם יהיה זה לחלק והאם אכן אפשר לחלק בצורה שווה כמות מצומצמת של אמצעי-מחיה?

הפולמוס בין המאלתוסיאנים לבין האנטי-מאלתוסיאנים היה, איפוא, פולמוס נוקב והקף תחומים רבים של החברה האנושית. מהו הקשר בין "חוקים" חברתיים לבין תופעת העוני או הריכוז הטבעי? מהם גבולותיה הרצויים של מעורבות המדינה בחיי החברה והפרט? מהו היחס בין הצמיחה הדמוגרפית לבין דפוסי המשטר הפוליטי

העולם שנעשה ב־1901 כבית העבודה סנט פאנקראס. בת־העבודה הקשורים היו צורה של ענישה אפילו.

התאווה המינית הבלתי-מרוסנת — מביא לריכוז טבעי בשיעור גבוה ואילו החקלאות איננה מסוגלת להזין ריכוז טבעי כזה. כמות המזון העומדת לרשותה של אוכלוסיה בזמן נתון היא קבועה ומוגבלת. חלוקה שווה של אמצעי-המזון המצומצמים, כפי שתובעים הרדיקלים החברתיים, לא תביא אלא לידי כך שכל האוכלוסיה תסבול חרפת רעב. המציאות האובייקטיבית לדעתו היא זאת המחייבת חלוקה בלתי-שווה של המזון ושל העושר. מתוך מצב עיניים זה ברור לגמרי שמאלתוס סבור שחוקי הסעד הם "לעג לרש" ונסיון שווה להתגבר על מציאות חזקה יותר מכוונות טובות של בני-אדם תמימים. מהם חוקי הסעד אם לא נטילה של עושר מידי היסודות היצרניים של החברה, התורמים לעושרה, והעברתם לידי היסודות הבלתי-יצרניים. הסעד הופך את העניים ל"שווים" לאלה שעובדים ומתקיימים מיגיע-כפיהם. הוא מעקר, איפוא, מתוך החברה האנושית את הממריץ החשוב ביותר לעבודה ול"קידמה". המאבק והתחרות על אמצעי-הקיום המצומצמים, שאיפתו של אדם להיחלץ מתוך העוני ולטפס מעלה, אלה הם הכוחות המקדמים והמשכללים את החברה. התרבות זקוקה להמוני "פועלים שחורים" שיעבדו אותה ובשבילה וייצרו את הבסיס החומרי שלה. קיצורו של דבר, מאלתוס מתאר את הקיום האנושי כמעין הזמנה לשולחן-משתה, שעליו מונחות צלחות מעטות ובני-האדם נדחקים ונחפזים, מכים ורומסים זה את זה כדי להגיע אל הצלחת ולשבור את רעבונם. "הזכות לקיום", כפי שנקבעה בחוקי העניים או "הזכות לעבוד" כפי שנקבעה בשיטה של "בתי העבודה". הטבע מצווה על בני האדם המיתורים למלא את תפקידם ולהסתלק משולחנם. זוהי כמובן תחזית ברוטלית, קודרת ופסימית מאין כמוה, הראוה כתופעה של רעב כרוני ושל עוני ודלות גם מצב קבוע וגם מצב הכרחי.

התיאוריה של מאלתוס סיפקה תחמושת למתנגדיהם של "חוקי העניים". על-פי תיאוריה זאת, השלמת השכר והקיצבה המשפחתית גם יחד מעודדות ילודה אצל העניים. אם עני מקבל קיצבה משפחתית לפי מספר הנפשות שאותן הוא מפרנס, כי אז מדרבן אותו החוק הזה להגדיל את המשפחה כדי להגדיל את הקיצבה (הלך-רוח זה, אין צורך לומר, עדיין רווח לא מעט בקרב אלה המתנגדים למדיניות סעד). אפשר כמובן לטעון נגדו, כפי שאכן עשו רבים מבעלי-הפלוגתא שלו, כי ביטול "חוקי העניים" יביא להתפוררותה הסופית של החברה הכפרית ולא יביא אלא להדיפתם של פועלים חקלאים חסרי אדמה אל האזורים המתועשים ככוח עבודה זול למנועי הקפיטליזם התעשייתי הפורץ בכוח עצום קדימה. אבל מאלתוס ראה את עצמו לא רק כמי שבא לנבא נבואת-שווא היונקת מחוקים דטרמיניסטיים שאדם אינו יכול לשנותם. הוא ראה עצמו, כמדומה, כמי שבא להתריע ולגאול את החברה

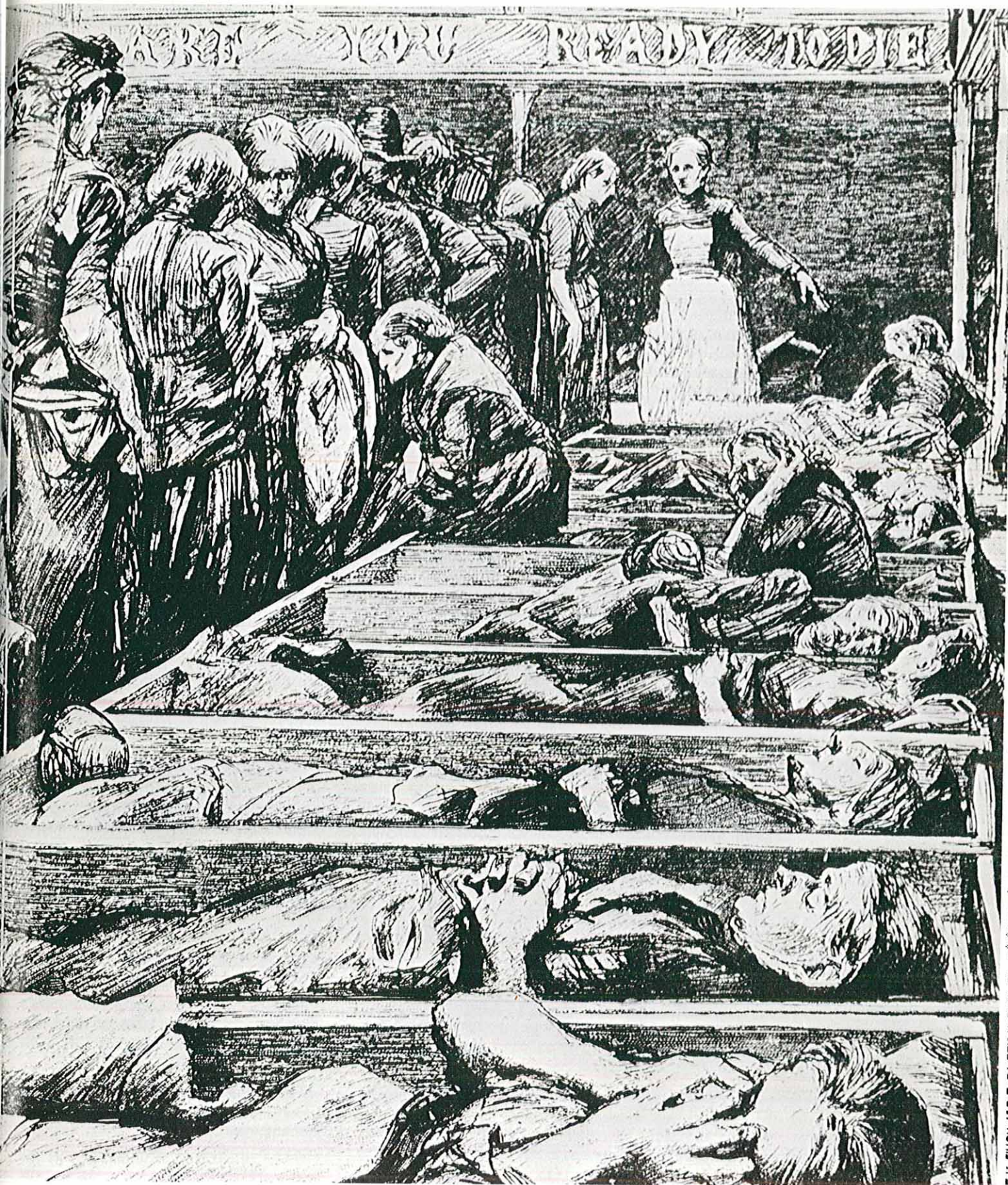
בעלי אופי שלילי. רעב, מגפות ומלחמות קטלניות מקזזות בצורה אלימה את הגידול הדמוגרפי. כך מגן "הטבע" על עצמו. אם החברה מבקשת להימלט מגורל אכזרי זה של שרשרת אמצעי-כלימה "שליליים", כי אז עליה ליישם לאלתר אמצעי-מנע בעלי אופי חיובי, לא אמצעי-מניעה אלא ביטול החוקים השונים הבאים לכאורה לעזור לעניים והפצה של ערכים ונורמות שיביאו ל"ריסון מוסרי" רצוני. בענין זה לפחות היה מאלתוס הפסימיסטי אופטימיסט נלהב. את הטענות כי החברה האנושית תמצא תמיד דרכים לייצר יותר מזון דחה על הסף. את הדעה כי השיפור ברמת-החיים הוא זה שיביא לצמצום הילודה לא הכיר.

העניים ושולחן המשתה

עוד לפני מאלתוס היו מי שתאירו את העוני כאותו כוח המחולל את הציוויליזציה ואת התרבות שכן, כדברי פטר קולינהום, "העבודה נובעת רק מתוך מצב של עוני". ג'וזף טאוונסנד טבע את המונח "שוט הרעב" כדי להסביר שהמוני העובדים הפשוטים והעניים מוכנים לעבוד, גם תמורת שכר נמוך, עבודה חמורה, קשה ומפרכת משום שמאחורי גבם מתקבצים המוני עובדים אחרים ששוט הרעב המחולט מונף עליהם. הרעב הוא הכוח החברתי האחד והיחיד שיש באפשרותו להכניע גם את הפרא למסורות של צייתנות, משמעת ועבודה. נשאלת השאלה: כיצד הופך אדם אחד לעני ואילו השני מסוגל לקיים את עצמו ואת בני משפחתו, וגם יותר מזה? תשובת בני דורו של מאלתוס היתה שאולה מן "האתיקה הפרוטסטנטית" ו"האֶתוס הבורגני". מי שחי חיי עוני וניוול, טען למשל, תומאס וולקר, הריהו אותו אדם שאופיו מושחת ופגום מלכתחילה. העוני הוא תוצאה של פגם מוסרי ואנושי בפרט ולא תוצאה של מצב חברתי-קולקטיבי ואובייקטיבי. סעד, לפיכך, הוא גורם משחית משום שהוא בא לעזור לאנשים "מושחתים מטבעם", ועל-כן אינו אלא מעודד בטלה, חוסר אחריות, בזבזנות ושאר דפוסי-התנהגות המאפיינים מה שנהוג לכנות בלשון מודרנית יותר "תרבות עוני". גם מאלתוס האמין כי העניים הם אנשים בעלי מידות אנושיות פגומות. אבל בעיניו היו העניים הקורבנות ההכרחיים של "חוקי טבע" או חוקי כלכלה כמו "חוק קרן השכר" או "חוק התפוקה הפוחתת", הקובעים, למשל, כי שכר העבודה של הפועל השכיר יהיה תמיד שכר רעב וכי מאמץ להגדיל את שכר העבודה יצליח רק לזמן קצר ביותר; לאחר מכן ישוב ויתהפך הגלגל במחזוריות קבועה, עליית רמת-החיים תביא למשבר חמור, לרעב כרוני ולמוות, שלאחריו יתייצב שוב שכר העבודה על קו המינימום של הקיום הפיסי בלבד. "אוטופיה" היא להאמין שאפשר להיחלץ מחוקיות זאת, טען. העוני הוא תוצאה של עובדה פשוטה ועירומה: החטא הקדמון — כלומר

שילבה אמצעי של השלמת-שכר (wage all-owances) עם האמצעי של "קיצבת משפחה" (Family allowances). שיטת ספינהמלנד, שהיתה פיתוח של השיטה הישנה, יצרה סולם גמיש יחסית של סעד אשר ניתן לפועל העני הנוקק הן מתוך התחשבות ביוקר-המחיה והן מתוך התחשבות בגודלה של המשפחה הנוקקת. באמצעות השיטה הזאת ניסתה החברה הכפרית להתגונן מפני המצוקה הכלכלית וסכנותיה. השיטה הותקפה מייד עם יישומה המוגבל. חוגי הבורגנות העירונית בעיקר, טענו כלפיה שהיא מטילה מעמסה כספית על האוכלוסיה היצרנית, הנאלצת לשלם מס כדי לסייע לפועל העני הנמצא מתחת ל"קו העוני", ובו בזמן היא מסבסדת את בעל-האחווה המסוגל לשלם שכר-עבודה גבוה יותר אך המשלם שכר נמוך משום שמוכסח לו שהקהילה "תשלים" את שכר ל הטיעונים שהקהילה "תשלים" את שכר העבודה בכספי-הסעד. מאלתוס ראה במערכת חוקי העניים, כפי שהגיעה לשיאה בשיטה הנוכחת, התערבות מוזיקה של המדינה ב"מהלך הטבעי" של החיים; התערבות מוזיקה אשר, כאמור, לא זו בלבד שאינה מפחיתה את מספר העניים הנוקקים לסעד אלא אף מגדילה אותו בהרבה. מאלתוס חזר על הטיעונים המקובלים בזמנו נגד "חוקי העניים" אבל חיבורו הביא לתודעת בני-הזמן את מרכזיותו של גורם חדש: הגורם הדמוגרפי. מאלתוס כתב בתקופה שבה החלה החברה האנגלית להתפתח ממבנה כפרית לחברה עירונית-תעשייתית. המונים נעקרו מהכפר ונעתיקו-העירה, מנושלים מהקשר הישיר אל האדמה ותלויים באספקת-מזון "מבחוץ". גם בכפר עצמו גדל מספרם של העובדים החקלאים השכירים חסרי האדמה משלהם. על רקע זה טען מאלתוס כי חוקי העניים הם הזרו העיקרי לגידול האוכלוסיה. לפיכך אומצה השקפתו כי המדינה צריכה להפסיק להתערב במערכת הכלכלית והחברתית באמצעות חוקים המנוגדים ל"חוק הטבע". המדינה, טען מאלתוס, צריכה לבטל את תרומתה השלילית להתפוצצות האוכלוסיה המאיימת כחזון-בלהות על החברה כולה. יתכן כמובן שהתיאוריה של מאלתוס לא באה אלא להוסיף נופך של "תיאוריה מדעית" לאינטרס חברתי-מעמדי מובהק; אולם קשה, כאמור, להטיל ספק בכנות מניעיו של מאלתוס אף אם שימשה התיאוריה שלו כלי-נשק וסימטת-קרב במאבק על אינטרסים.

העקרון המאלתוסיאני נוסח כחוק מתמטי לכל דבר, כיאות לכל איש "מדעי החברה" שכתב אחרי ניוטון. לפי מאלתוס, בעוד שהאוכלוסיה גדלה בטור גיאומטרי עולה, גדלה כמות המזון שהחברה מייצרת באותו זמן עצמו רק בטור אריתמטי עולה. כתוצאה מכך, הולך ומעמיק בכל שנות-דור הפער בין מספר הפיות האוכלים לבין המזון שהאדמה עשויה להצמיח בעבורם. יחס שלילי זה הוא הרה-שווא וה"טבע" דואג להילחם בו באמצעי-כלימה

החלטה לשים על צבא היטלר ברייטצ'פיל: מתוך ה"אולימפיקס" לונדון ניוז.

האנושית ככלל מאסון העתיד להתרגש עליה. כל שעשה הוא לחשוף את "חוקי הטבע" הקובעים את גורלם של בני-האדם ואת מחזוריות חייהם. אפשר בהחלט לראות בתיאוריה שלו תגובה שמרנית הנדהמת ונחרדת מהתמורה העמוקה המשנה את פניה של אנגליה ואת דמותה והופכת אותה לחברה עירונית ותעשייתית. מאלתוס נמנה עם הראשונים שטיפחו את הנוסטלגיה אל אנגליה הפיאודלית הרומנטית ה"אידיאלית", שנקברה בתהליכי העיור, החיעוש וההמוניות. מכל מקום, מול "חוק הטבע" הדטרמיניסטי והקשוח, העמיד מאלתוס את כוחם של החינוך וההשכלה לשנות את אופיו של חלק מהחברה האנושית בכך שיטביעו בהם נורמות של התנהגות מינית וחברתית חדשות ומשופרות יותר. במרכזו של החברה תעמוד החברה היצרנית הנוהגת על-פי האתוס הבורגני הטוב (וראה לצורך זה, למשל, את פרק הפתיחה של "רובינון קרוז" מאת דניאל דיפו, שבו מטיף האב לבנו את הערכים הקלוויניסטיים-בורגניים של "שכיל הזהב" הבינוני). חברה יצרנית זאת תהיה הכוח המניע של הקידמה, מוקפת כולה בים של עוני ודלות. בתמונת-החברה של מאלתוס אין "כיס עוני" בחברת רווחה, אלא "כיס רווחה" בחברה של עוני.

הבאסטיליות לעניים

כאמור השפיעה התיאוריה של מאלתוס על עיצובו של חוק עניים חדש באנגליה של המחצית הראשונה של המאה ה-19. מאלתוס הציע כיטול הדרגתי ומלא של כל חוקי העניים. הממשלה האנגלית קיבלה את המלצתו רק בחלקה. הפרלמנט החדש שנבחר אחרי הרפורמה הפרלמנטרית של שנת 1832, מינה ב-1834 ועדה מלכותית שתפקידה לחקור את מצב העניים וחוקי העניים. זו הייתה ועדת החקירה הממלכתית הראשונה שהתמנתה באנגליה והוועדה הראשונה שעליה הוטל לחקור חקירה מדעית את מצב העניים. ועדת החקירה פעלה בשקדנות ובחריצות רבה, מוררכת הן על-ידי "שוט האוכלוסיה" המאלתוסיאני והן על-ידי התיאוריה התועלתנית של בנתהאם. במסקנותיה קבעה הוועדה שיש לבטל מכל וכל את המערכת הישנה של חוקי העניים ואת כל צורות הסעד והעזרה לאותם עובדים "המסוגלים-לעבוד". תחזיה הציעה להקים מערכת חדשה וקשוחה ביותר. "חוק העניים החדש", שנחקק בשנת 1834, היו בו סממנים של חידוש אך גם סממנים של המשכיות. החוק החדש קבע כי המדינה תמשיך לתת סעד גם למסוגלים-לעבוד, דהיינו, לאותם עובדים שקיבלו לפי השיטה הישנה קיצבת משפחה או השלמת-שכר, אבל סעד זה יינתן רק במסגרתו של מוסד המכונה "בית-עבודה", אשר בני-הדור כינו אותו "הבאסטיליה של העניים" או "בית האימה". העניים הכאים לדרוש את עזרתה של המדינה יזכו לעזרה רק בין

העבודה הקשוחים כצורת ענישה חברתית הם, מבחינות רבות, "אוטופיה שלילית" שבספרות מאוחרת יותר מיושמת לא רק על חלק של החברה האנושית אלא על החברה כולה.

חוק אנכרוניסטי ותיאוריה אקטואלית

מבקרי ומתנגדי של מאלתוס בדורו לא תקפו אותו דווקא בשל ה"אנטי אוטופיזם" שלו. קשה היה לתקוף את מאלתוס על הכרזתו כי גילה את "חוק הטבע" הקובע את הדינמיקה החברתית בתקופה שבה הוגי-הדעות כולם ביקשו לגלות ולנסח את "החוק" של-פיו מתנהלים הדברים. ביקורתם היתה עניינית ואמפירית, טענו נגדו שהסיק את מסקנותיו בלי לשים לב לחוצאות המופלאות של "המהפכה החקלאית" ושל "המהפכה הטכנולוגית". רוברט אואן, אחד המתפלמסים החשובים ביותר נגד מאלתוס וחסי-דיו, טען שהחברה האנושית משתכללת והיא מסוגלת — ותהיה מסוגלת בעתיד — לייצר יותר ויותר מזון. אואן סבר כי "האדם אינו יודע את גבול כוחו להוציא מזון מהארץ... אין האדם יכול לומר, לאן תוליך ההתקדמות בידענות אלה או מתי תגיע לקיצה". ג'ון וילאנד הפך על-פיה את התיאור ריה המאלתוסיאנית כאשר קבע כי גידול האוכלוסיה דווקא הוא הכוח-הממריץ שינויים וקידמה. חברה סטאטית מבחינה דמוגרפית היא חברה הקופאת-על-שמריה. הריכוזי הטבעי הוא גורם ציוויליזטורי ותורבותי חיוני וחיוכי. לדעתו תהגר האוכלוסיה-העודפת מהכפר אל העיר ותקלט שם, ואילו בכוחה של החלקאות החדשה יהיה לספק להמון העירוני מזון ככל שתידרש. מבקרים אחרים טענו כי הסייע לעני אינו גורם לו לשקוע עמוק יותר כיוון-המצוקה של העניות אלא עוזר לחלק אותה ממנה, ושיפור ברמת-החיים של העני אינו מאיץ את הריכוזי הטבעי אלא כולם ומאט אותו. אין צורך, כמדומה, לומר כי מבקרי הקשים ביותר של מאלתוס, ושל "הכלכלה המדינית" כולה, טענו כי "חוקיו" של מאלתוס מעוגנים באופייה של החברה הקפיטליסטית ומאפיינים אותה וכי יש, על-כן, לשנות את החברה מיסוד כדי לבטל את תוקפה של התיאוריה המאלתוסיא-נית ולחסל את מכת-העוני הכרוני.

המחקר ההסטורי המסופך של החברה האנגלית בזמן של מאלתוס ושל החומר העובדתי ששימש את חברי הוועדה המלכותית משנת 1838 הגיע למסקנות כי הדו"ח שהגישה היה אנכרוניסטי וא-הסטורי, כהגדרתו של ר.ה. טאני, כלומר, התעלם מהבעיות המהותיות של החברה התעשייתית החדשה והיה מעוגן בעולמה של החברה הישנה, הכפרית-פאטורליסטית, וא-סטטיסטי, כהגדרתו של נ. באלוי, כלומר, נשען על נתונים סטטיסטיים חלקיים ופגומים ועל ניתוח לא נכון שלהם שנבע מתוך הנחות-המוצא הקבועות מראש של חברי הוועדה. אבל יחד עם זאת, אין כל

הם נסיון לכפות על המציאות תכנית מופשטת. אבל הנה גם "חוק העניים החדש" ובתי-העבודה שהיו מרכזו, ניסו ליישם במציאות החברתית תיאוריה פסיכולוגית פשטנית שנולדה במוחו של הוגה-דעות אחד. התיאוריה התועלתנית קבעה כי האדם הוא יצור הוֹנִיִּסְטִי מטבע-כריאתו ומופעל על-ידי השאיפה להימנע מכאב ולהעדיף את ההנאה (או האושר). בתי-העבודה הקשיח הציע לאדם "אלטרנטיבה של כאב", ורק אדם פגום מבחינה אנושית יבחר ב"כאב" המוצע לו בתוך בתי-העבודה, כאשר מחוצה לו "הכאב" הוא כדרגה נמוכה יותר. בתי-העבודה הממושטר היה נסיון מובהק לתרגם למערכת מוסדית תיאוריה פסיכולוגית על התנהגותם של בני-האדם.

בקטע סאטירי ידוע בספרו "אוליור טוויסט" מתח צ'ארלס דיקנס ביקורת נוקבת ושנונה על הנסיון היומרי הזה ליישם הנחה מופשטת ולכפות אותה על בני-האדם: "חברי הוועדה הזאת היו אנשים חכמים, מעמיקים ופילוסופיים ביותר, וכאשר הפנו לבסוף את תשומת-לבם לבית-המחסה, גילו מיד (דבר שבני-אדם רגילים לא היו מגלים לעולם), שבית-המחסה היה חביב על העניים! זה היה ממש מקום שעשוע ציבורי לבני העניים — פונדק שכל בו כחינם: ארוחת בוקר, ארוחת צהריים, ארוחת תה וארוחת ערב ציבורית כל ימות השנה; גן-עדן העשוי מחומר ומלבנים, שבו רק משתעשעים ואין עובדים. 'אהה!' אמרו חברי הוועדה, בהבעת-פנים פקחת ביותר: 'אנחנו בדיוק נועדנו לתקן דבר זה; אנחנו נשים קץ לכל זה, ומיד'. והם תיקנו תקנה, שכל העניים יוכלו לבחור (שהרי לא יכריחו איש, חס ושלום) בין גויעה הדרגתית מרעב בתוך בית-המחסה לבין מיתה מהירה מחוצה לו. לתכלית זו עשו חוזה עם מפעל אספקת-המים לספק כמיות בלתי-מוגבלות של מים, וכן עשו חוזה עם סוכן-תבואה לספק להם מדי פעם כמיות קטנות של קמח שיכולת-שועל, וחילקו שלוש ארוחות של דיסה דלילה ביום, כחוספת בצל פעמיים בשבוע, וכימי ראשון — חצי לחמניה. הם תיקנו תקנות אחרות לרוב, תקנות מלאות תבונה ואהבת הבריות ביחס לנשים, לגברות, שעליהן אין צורך לחזור; הם קיבלו על עצמם כטובם לתקן גירושין בין זוגות נשואים עניים, כדי לפטור אותם מההוצאות הגדולות של תביעה בערכאות-המדינה; ובמקום להכריח את הגבר לחמוך במשפחתו, כפי שעשו עד אז, לקחו ממנו את משפחתו והפכו אותו לרווק! אין לדעת כמה אנשים, מכל שכבות החברה, היו מתחילים לפנות אליהם כדי לקבל את התמיכה המגויה בשני הסעיפים האחרונים, אילולא היה הדבר צמוד לבית-המחסה; אבל בוועדה ישבו אנשים מרחיקי-ראות, והם הקדימו רפואה למכה. אי-אפשר היה להפריד את התמיכה מבית-המחסה ומהדיסה, וזה הבהיל את האנשים."

סאטירה נוקבת וצולפת לא פחות נגד התועלתנות מותח דיקנס ברומן שלו "זמנים קשים". בתי-

כתליו של מוסד זה, שהוא בית-מחסה ממושטר שתנאי-החיים בו קשים ועלובים ביותר. תנאי החיים הקשים נועדו להפוך אותו ל"אלטרנטיבה לא-רצויה" שהעובד יעדיף על פניה בכל מקרה את "החוק". מאלתוס תבע לבטל את "בתי-העבודה" הישנים משום שסבר שהם מחחרים בעובד הנמצא מחוץ לבית-העבודה ומשום שהם מהווים "חממה" לריכוזי טבעי בלתי-מרוסן ולשחיתות מוסרית. התיאוריה הפסיכולוגיסטית של בנתהאם האמינה כי אופיו המוסרי של הפועל הנוקד ייקבע ב"מבחן בתי-העבודה". פועל שיעדיף את בית-העבודה הממושטר והקשוח על-פני החיים "בחוק", יוכיח בבחירתו את אופיו המוסרי הפגום והשלילי. בדרך זו קיווה החוק להפריד ולבודד בין שני סוגי עניים כשרים-לעבודה: בין העניים המנוונים לבין העניים ה"מכובדים" והחרוצים. החברה חששה מפני הראשונים כיסוד חברתי שלילי ומזיק ולכן דנה אותם לבידוד בבית-סוהר חברתי. אשר לעניים שאינם מסוגלים לעבוד: אלה רשאים לקבל סעד ותמיכה מארגונים פילנטרופיים וולונטריים.

חוק העניים החדש נהוג היה באנגליה יותר ממאה שנה והיה אחד הכתמים השחורים של החברה האנגלית. הוא צימצם אמנם תקופת-מה את מספר הפונים לסעד, אבל בוודאי שלא צימצם את אוכ-לוסיית העניים. במישור אחר אפשר למצוא בו דבר והיפוכו, שכן הקמתם של בתי-עבודה בנוסח החדש של שנת 1834, היה בה מימד של התערבות-מדינה ואפילו של התערבות בדרך של חקיקה ומינהל מצד השלטון המרכזי בתחומים שהיו קודם לכן בסמכותם של השלטונות המקומיים. לענייננו שלנו חשוב לשוב ולהזכיר כי מאלתוס לא האמין שדי בחקיקה ממשלתית ובצורה אחרת של "התערבות נגד התערבות", אלא סבר שיש צורך בחינוך ובהטמעתם של ערכים מוסריים ונורמות של התנהגות רצויות בחברה. מבחינה זאת נוהגת החברה המודרנית המבקשת לבלום את הריכוזי הטבעי בדרך דומה: דרך של הטפה וחינוך לצימצום הילודה בקרב האוכלוסיה. אם כי, כפי שנאמר, השיטות המודרניות של צימצום הילודה לא היו מוכרות למאלתוס ובוודאי שלא היו עשויות להיות לרוחו. אולם ב"חוק העניים החדש" טמונה היתה סתירה פנימית חמורה מנקודת-מבטה של ההשקפה המאלתוסיאנית.

כזכור, קבענו שמאלתוס כתב את חיבורו כתגובת-נגד שמרנית לרעיונות "ההשכלה". לדעתו לקו אנשי "ההשכלה" ביומנות בלתי-נסלבת; הם שירטטו תכנית חברתית-פוליטית שלמה ומלאה ותבעו את יישומה במציאות. מאלתוס סבר כי הטעות היסודית של תכנית אלה היא שהן נובעות מ"תיאוריה מופשטת", מ"תכנית אוטופית", פרי דמיונו או הגותו של הוגה-דעות זה או אחר, אשר אינן מתחשבות כלל ועיקר במציאות וככלי-ההתנהגות של החברה האנושית. הרעיונות הרדיקליים והאוטופיסטיים של "ההשכלה" לגווניה השונים

חדשות לבקרים, והתובעת על-כן כושר היענות והסתגלות בלתי-פוסקים והשתנות מחמדת של הפילוסופיה החברתית ושל המדיניות החברתית גם יחד.

המלצות לקריאה נוספת:

Kenneth Smith, *The Malthusian Controversy*, London 1951

C.F. Macleary, *The Malthusian Population Theory*, London 1953

Carlo M. Cipola, *The Economic History of World Population*, London 1978*

S.G. & E.O.A. Checkland, *The Poor Low Report of 1834*, London 1974

רדיקלית ושוויונית מתייחסת לחברה כאילו היא חברה סטאטית (ואין זה פלא כי ב"אוטופיות" המשוכללות וה"ספרותיות" מדובר בחברה סטאטית מבחינה זאת, המצוידת במכשירים "טוטליטריים" לפיקוח על הילודה!) שחלוקת העושר בה היא חלוקה בין אברים שווים וקבועים.

ויליאם גודוויין כתב על יריבו מאלתוס כי "הסניגורים, המלמדים זכות על המוסדות הישנים ועל הפגמים הישנים — לא יוכלו למצוא תורה, שתיתן להם סיפוק רב יותר ואשר תהיה מועילה יותר כדי לסתום את הדרך לכל תיקון ושיפור," מאשר עקרון האוכלוסיה של מאלתוס. גודוויין האמין כי אין גבול להשתכללותה של החברה וכי האדם יכול לשנות את החוקים המתקיימים בחברה ולשפר אותם. הוא צייר תמונה של חברה שוויונית הבנויה בצורה של תאים חברתיים קטנים המתלכדים יחד לכעין פדרציה ואשר תכנון מכוח טבעו הטוב של האדם. במסה שלו, שבאה כתגובה למסה של מאלתוס, ובשם דומה, "על האוכלוסיה", הדגיש גודוויין את יכולתו של האדם לשלוט ולכוון את חברתו לנתיב הרצוי לו. אבל מאלתוס השיב על טענות אלה כלפיו שגודוויין אינו שופט נכון את אופיים "האמיתיים" של בני האדם ואת הכוחות הלא-רציונאליים המכוונים את התנהגותם. השירותים הדמיוניים של חברה "אוטופית" ככתביהם של ה"אוטופיסטים" למיניהם מתעלמים כולם מכך שחברה המצויה תמיד בתהליך דינמי של התרחבות. אי-אפשר לשרטט תא חברתי דמיוני מושלם בלי לקחת בחשבון את העובדה שתא חברתי זה צומח וגדל בלי הרף מבחינה "כמותית", והכמות משפיעה על איכותו וסדר-חייו. חברה "אוטופית" לפי מאלתוס אינה יכולה כלל להתקיים. מול "התקווה האוטופית" עומד הכוח האובייקטיבי של הגידול הדמוגרפי. הדמוגרפיה היא, אפוא, "אנטי אוטופיה" לא פחות משהיא אפוקליפסה. חברה אוטופית פירושה חברה הרמונית. הדמוגרפיה מלמדת כי הריכוזי הטבעי משבש את ההרמוניה הזאת והמנגנון האוטופי מתעלם מן המנגנון הטבעי של החיים.

במושגים של תקופתנו אין פירוש הדבר רק סכנה מפני "התפוצצות האוכלוסיה" על-פני כדור-הארץ כיחידה שלמה אחת. פירוש הדבר כי גם בתוך חברה לאומית מוגדרת מתהווים תהליכים המשבשים כל תכנית חברתית "מושלמת" וקבועה מראש. הריכוזי של האוכלוסיה הקשישה והצעירה, למשל, מציב בעיות שהתיאור ההרמוני והאידיאלי של ה"אוטופיות" מתעלם ממנה. "אוטופיה" משרטטת חברה מוגבלת מבחינה כמותית. הדמוגרפיה כאנטי-אוטופיה מלמדת — כך אפשר להסיק מן התיאוריה המאלתוסיאנית — כי חברה כזאת לא יכולה להתקיים. בכל מקרה, התיאוריה המאלתוסיאנית מבקשת להזכיר כי הדמוגרפיה היא עובדה חברתית וכלכלית המחוללת תמורות מעמיקות בכל חברה, המולידה משברים ובעיות

ספק שהדילמות המרכזיות שדו"ח זה ומסקנותיו עוררו, הן אקטואליות ותקפות גם היום לכל מי שמעצב מדיניות סוציאלית.

התיאוריה המאלתוסיאנית היתה, אפוא, אנאכרוניסטית במידה רבה לגבי תקופתה והחברה שאליה התייחסה.

המהפכה החקלאית והטכנולוגית גילתה את מיגוון האפשרויות בייצור מזון; התעשייה והעיר קלטו את עודפי האוכלוסיה מהכפרים; ההגירה הוציאה אל מחוץ לאי הבריטי מיליונים רבים; נמצאה דרך לזווח את הריכוזי הטבעי על-ידי "כלמים חיוביים" בעלי אופי חדש. אבל לתיאוריה של מאלתוס נשמרה משמעות אקטואלית בתחומים שונים. קיים מה שאפשר לכנותו בשם "מנטליזם" מאל-תוסיאני. גם כשהיא מעוגנת בתיאוריות חברתיות וכלכליות אחרות; מנטליזם הרואה בשליטה מעורבת עמוקה מדי של המדינה בחיי החברה והכלכלה, השוללת את העמקתם ואת הרחבתם של חוקי הסדר והרווחה, והרואה בעני טיפוס חברתי שלילי הנושא לבדו על כתפיו את האחריות למצבו האומלל. מנטליזם כזאת מהווה עדיין נקודת-מוצא ומשענת להרכבה תגובתית ציבורית בתחום זה של מדיניות חברתית. מאלתוס היה אנאכרוניסטי לתקופתו ולמקומו, אבל התברר במאה העשרים שאת התיאוריה שלו אפשר ליישם על המדינות "הבלתי-מפותחות", אשר בהן קיים חוסר איוון בין גידול האוכלוסיה לבין מקורות המזון ואשר בהן לא התפתחו נורמות חברתיות חזקות דיין כדי להביא להאטת קצב הריכוזי הטבעי. עובדה היא, כאמור, כי אפוקליפסות בנוסח מאלתוסיאני על התפוצצות האוכלוסיה של כדור-הארץ, על רעב ועל צפיפות אוכלוסין, עתידות להוביל לשואה וכי "שעון החול" של האנושות מתקרב לשעת-האפס. מדינות אירופה (וארצות-הברית) מצאו דרכים להתגבר על הגידול הבלתי-מבוקר של הריכוזי הטבעי על-ידי אמצעי מנע "חיוביים". לא כך הדבר במדינות אחרות ובציוויליזציות שונות.

אבל כאן נראה לנו כי הערך ההסטורי העקרוני של ה"פלאגיאט" בעל התפוצה הגדולה של כהן הדת האנגליקני לא נעוץ רק בחזון הפסימי שלו על עתידו של המין האנושי ועל מצבו. חשיבותו העקרונית בכך שהפנה את תשומת-הלב ליסוד הדינאמי החשוב הזה של ההסטוריה האנושית — היסוד הדמוגרפי, אשר לא היה ידוע ומוכר בהס-טוריוגרפיה של התקופות הקודמות. החשיבות העקרונית של התיאוריה על גידול האוכלוסיה והריכוזי הטבעי אינה רק בפרספקטיבה המקומית או האוניברסלית של היחס בין אסמי המזון וחי-דושי הטכנולוגיה לבין מספרם של בני-האדם על-אדמות. מה שהצביע עליו מאלתוס הוא כי יש בכוחו של הריכוזי הטבעי "לפוצץ" ארגון חברתי מבפנים. הגידול הדמוגרפי הוא עובדה "פשוטה" שמשום מה נוטים להתעלם ממרכזיותה ומהשל-כותיה. הסטוריוגרפיה או אידיאולוגיה המתעלמת מהעקרון "הכמותי" הזה חוטאת לאמת. אוטופיה